

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**А. І. Гетьманчук, кандидат сільськогосподарських наук
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки**

Проаналізовано динаміку зростання кількості об'єктів природно-заповідного фонду Волинської області та їхні площі за період 1972–2015 років. Розглянуто структуру фонду заповідних територій за основними категоріями захисності й типами. Наведено результати картографічного аналізу природно-заповідного фонду, на основі якого виявлено факти розташування одних об'єктів в територіальних межах інших. Це свідчить про недостовірність кількісного значення відсотка заповідності області, яке знаходиться механічним додаванням облікованих площ. Зроблено висновок про доцільність інвентаризації земель природно-заповідного фонду Волині на основі картографічного принципу.

Заказник, заповідник, категорія захисності, національний природний парк, природно-заповідний фонд.

Виходячи з положень статті 43 Земельного кодексу України, землі природно-заповідного фонду (ПЗФ) – це ділянки суші й водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду [1, 4]. Національна система природоохоронних територій України складається з понад 8 тис. захищених територій загальною площею 3,3 млн га, або 6,05 % від національної території [5].

Волинська область входить у 7 провідних областей по заповіданню в Україні. Станом на 01.12.14 р., в області налічувалося 26 об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення на площі 132,6 тис. га та 362 об'єкти місцевого значення на площі 106,8 тис. га. Загалом по області налічується 388 об'єктів ПЗФ площею 239,4 тис. га. Тобто, у структурі земельного фонду області майже кожний десятий гектар становлять землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення.

Поліська частина Волинської області належить до регіонів України з найбільш збереженими природними ландшафтами, а тому особливо актуальним є максимальне збереження даних територій хоча б у їх нинішньому стані. Ґрунтовні дослідження ПЗФ Волинської області, його проблеми та перспективи розвитку відображено у працях М. В. Хими́на [3; 6] та інших [2]. Однак, враховуючи той факт, що ПЗФ характеризується

динамічністю якісних і кількісних показників, питання вивчення заповідних територій не втрачає своєї актуальності.

Мета дослідження – проаналізувати кількісні показники і структуру природно-заповідного фонду Волинської області та їх динаміку в часі й просторі.

Матеріали та методика дослідження. Дослідження здійснювалося на основі відомчих статистичних даних державної екологічної інспекції у Волинській області. Використано такі методи, як порівняльно-географічний, математичний, статистичний, графічний з використанням картографічних матеріалів та програмного продукту *Excel 2003*.

Результати дослідження. Динаміку включення до ПЗФ Волинської області нових природних об'єктів наведено на рис. 1.

Слід відзначити, що аналіз здійснювався розпочинаючи з 1972 року, оскільки саме тоді було прийнято Постанову Уряду УРСР «Про заходи по розширенні мережі державних заповідників і поліпшенні заповідної справи» (від 28 січня 1972 р.), яка мала велике значення для розвитку заповідної справи на Україні. Відповідно до цієї постанови, було проведено нову класифікацію заповідних територій і природних об'єктів, що беруться під охорону держави, яка в цілому використовується й донині.

Як видно з рис. 1, пік за кількістю відведення до природно-заповідного фонду області нових об'єктів припадає на початок 90-х років ХХ століття, коли за п'ять років кількість об'єктів ПЗФ збільшилася на 175.

Щодо території ПЗФ Волині, то найбільш істотно вона зростала при утворенні (або розширенні) національних природних парків: у 1999 році – Шацького національного природного парку (майже до 49 тис. га) та у 2007 і 2010 роках при створенні Національного природного парку «Прип'ять-Стохід» (близько 39 тис. га) та Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуца» (близько 33,5 тис. га).

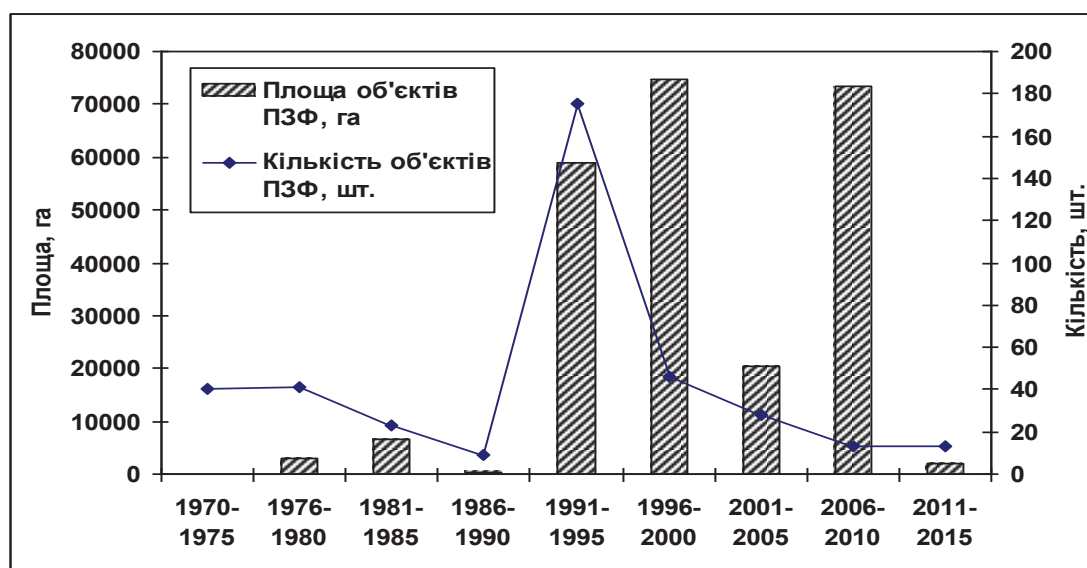

Рис. 1. Динаміка збільшення кількості та площі об'єктів природно-заповідного фонду Волинської області (розпочинаючи з 1972 року)

Уявлення про структуру ПЗФ Волині дає діаграма на рис. 2.

Як видно з рис. 2, половина земель ПЗФ Волині (121,8 тис. га) – це національні природні парки (НПП), яких налічується три – Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» та «Цуманська пуща». Серед решти території лідирують зоологічні заказники та пам'ятки природи, які займають 42,2 тис. га (17,6 % від загальної площі ПЗФ), гідрологічні об'єкти – 26,2 тис. га (10,9 %), а також ландшафтні й лісові заказники та урочища, на які припадає 20,5 та 18,9 тис. га, відповідно (8,6 та 7,9 %).

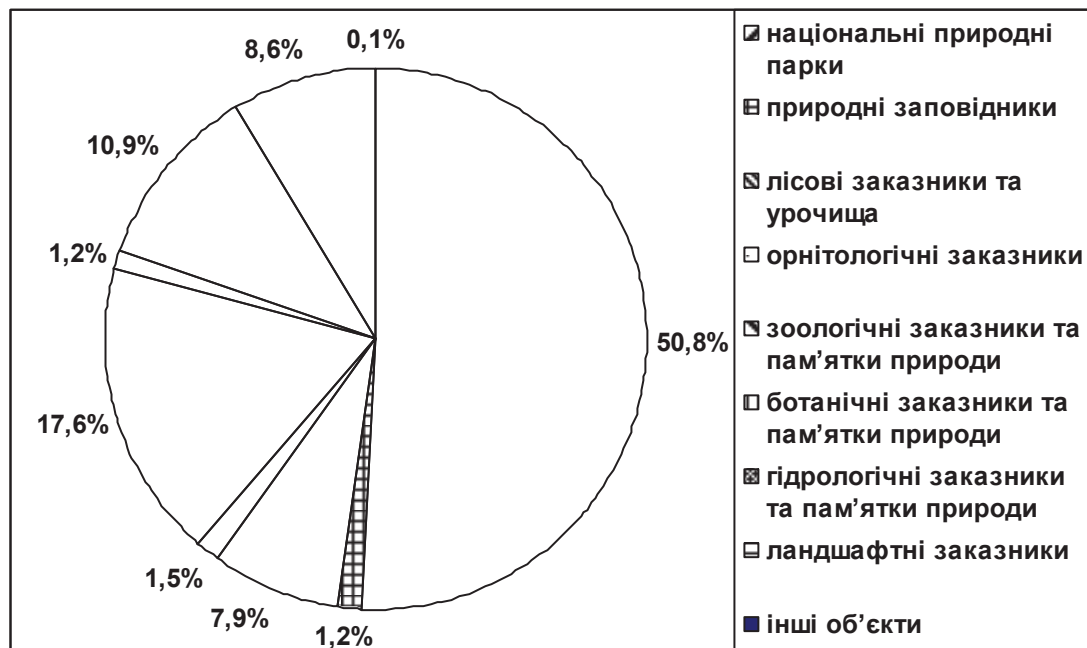

Рис. 2. Розподіл площі об'єктів природно-заповідного фонду Волинської області за їх типами

Інші об'єкти займають кожен менш ніж 2 % (у тому числі 0,1 % інші – це парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, іхтіологічний, геологічний та комплексний заказники).

Загалом, ефективність природоохоронної мережі Волинської області науковці оцінюють позитивно. В основі цієї оцінки лежать високі кількісні показники, серед яких: значна кількість об'єктів і територій ПЗФ; високий коефіцієнт заповідності (10,9 %), близький до науково-обґрунтованої норми (15 %); коефіцієнт інсуляризованості до 0,39, що свідчить про невелику розчленованість ПЗФ області; на Волині налічується 7 категорій об'єктів ПЗФ, що оцінюється як достатня кількість [2]. Звісно, зазначається, що гарні кількісні показники не виключають загрози можливого погіршення стану навколишнього природного середовища на територіях ПЗФ.

Проте, на нашу думку, не лише якісні, але й кількісні показники природно-заповідного фонду насправді є далеко не такими високими, як це видається.

Насамперед, слід враховувати, що дрібні за площею об'єкти, відповідно, мають меншу екологічну стійкість. Чим більшу частку

в територіальній структурі ПЗФ займають заповідні території, які через їх невелику площу є екологічно нестабільними, тим менша роль існуючої природоохоронної мережі регіону [3]. Наприклад, територіально розкидані, дрібні за площею ботанічні пам'ятки природи, яких на Волині налічується 124 одиниці загальною площею трохи більше, ніж 500 га, виконують набагато меншу екологостабілізуючу функцію, ніж один територіально сконцентрований заказник такої самої площі. Таким чином, значний відсоток заповідання території іще не означає автоматично рівного позитивного впливу на екологічну ситуацію.

Сумнівним є й кількісне значення відсотка заповідності, яке знаходиться механічним додаванням облікованих площ. На нашу думку, цю методику слід змінити, ввівши, окрім математичного, картографічний облік. Доцільність цього кроку зумовлена випадками дубльованого обліку площі земель ПЗФ, коли дрібніші об'єкти територіально знаходяться в межах інших крупніших (див. таблицю).

Об'єкти ПЗФ, території яких входять до складу території інших об'єктів ПЗФ Волинської області

Категорія, значення та назва об'єкта ПЗФ, до складу якого входять інші об'єкти ПЗФ	Перелік об'єктів ПЗФ, території яких входять до складу території іншого об'єкта ПЗФ	
	Категорія, значення, назва, тип	Площа, га
1	2	3
1. Шацький національний природний парк	1. Ботанічний заказник загальнодержавного значення «Втенський»	130,00
	2. Лісовий заказник місцевого значення «Ростанський»	14,60
	3. Лісовий заказник місцевого значення «Ялинник»	83,00
	4. Іхтіологічний заказник місцевого значення «Соминець»	46,00
	5. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Дуб велетень»	0,01
	6. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Дуб велетень-2»	0,01
	7. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Сосна і дуб»	0,01
	8. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Сосна і дуб»	0,01
Разом у межах Шацького НПП	Кількість об'єктів – 8	273,64

Продовження таблиці

1	2	3
2. Національний природний парк «Прип'ять-Стохід»	1. Лісовий заказник місцевого значення «Дольський»	38,9
	2. Лісовий заказник місцевого значення «Білоозерський»	276,5
	3. Гідрологічний заказник місцевого значення «Рогізненський»	610,2
	4. Гідрологічний заказник місцевого значення «Цирський»	210
	5. Гідрологічний заказник місцевого значення «Великоглушанський»	360
	6. Гідрологічний заказник місцевого значення «Ветлівський»	600
	7. Гідрологічний заказник місцевого значення «Бірківський»	850
	8. Гідрологічний заказник місцевого значення «Прип'ятський-1»	340
	9. Гідрологічний заказник місцевого значення «Прип'ятський-2»	220
	10. Гідрологічний заказник місцевого значення «Прип'ятський-3»	320
	11. Гідрологічний заказник місцевого значення «Ямно»	141,3
	12. Гідрологічний заказник місцевого значення «Гірківський»	400
	13. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Група дубів-1»	0,2
	14. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Група дубів-2»	0,3
	15. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Ділянка лісу-1»	5,8
	16. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Ділянка лісу-2»	1,7
Разом у межах НПП		Кількість об'єктів – 16
		4374,9
3. Ківерцівський НПП «Цуманська пуща»	1. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Зубр»	302,6
	2. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Берестянський»	35,6
	3. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Кормин»	549
	4. Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Горинські крутосхили»	30

Продовження таблиці

1	2	3
	5. Заповідне урочище місцевого значення «Цуманська пуца»	8930,6
	6. Заповідне урочище місцевого значення «Божетарня і культура»	329
	7. Заповідне урочище місцевого значення «Дубово-сосновий ліс 1»	29,6
	8. Заповідне урочище місцевого значення «Дубово-сосновий ліс 2»	100,9
	9. Заповідне урочище місцевого значення «Дубово-сосновий ліс 3»	45,5
	10. Заповідне урочище місцевого значення «Дубово-сосновий ліс 4»	50,6
	11. Заповідне урочище місцевого значення «Дубово-сосновий ліс 5»	23,5
	12. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Макаревичівський»	0,9
	13. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Богуславський ялинник»	5,9
	14. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Дубово-соснове насадження»	3,2
	15. Зоологічна пам'ятка природи місцевого значення «Урочище ревні»	7
	16. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Ділянка дубового лісу»	14
Разом у межах НПП	Кількість об'єктів – 16	10457,9
4. Ботанічний заказник загальнодержавного значення «Губин»	1. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Модриновий ліс»	1,60
Разом у межах заказника	Кількість об'єктів – 1	1,60
5. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Бужанівська дача»	1. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Бук патріарх»	0,01
Разом у межах заказника	Кількість об'єктів – 1	0,01
6. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Зубр»	1. Орнітологічний заказник місцевого значення «Муравище-1»	40
	2. Орнітологічний заказник місцевого значення «Муравище-2»	15,4
Разом у межах заказника	Кількість об'єктів – 2	55,4

Продовження таблиці

1	2	3
7. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Дубечнівський»	1. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Дуб звичайний-велетень» 2. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Сосна звичайна»	0,10 0,01
Разом у межах заказника	Кількість об'єктів – 2	0,11
8. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Старовиживський»	1. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Лісонасіннева ділянка сосни»	2,10
Разом у межах заказника	Кількість об'єктів – 1	2,10
Всього	Кількість об'єктів – 47	15165,75

Усього таких об'єктів, як бачимо з таблиці, виявлено поки що 47 одиниць загальною площею 15,2 тис. га, що становить понад 6 % від загальної площі ПЗФ області. При цьому наведені дані ще потребують доопрацювання і зазначена дубльована площа в дійсності може виявитися ще більшою. Так, у цій сумі не враховано випадки потрібного додавання площ. Наприклад, до загальнозоологічного заказника місцевого значення «Зубр», який знаходиться на території НПП «Цуманська пуща» (тобто вже двічі порахований), входять орнітологічні заказники місцевого значення «Муравище-1» та «Муравище-2» загальною площею 55,4 га. Це означає, що цю площу – 55,4 га – просумували тричі. Тобто, реальний відсоток заповідання є нижчим від офіційно декларованих.

Висновки

Виявлені розбіжності між декларованим та фактичним відсотком заповідання території області свідчать про необхідність ретельної інвентаризації земель природно-заповідного фонду Волині. Облік доцільно здійснювати керуючись картографічним принципом, щоб уникнути випадків дублювання площ.

Дані, наведені на рис. 1, чітко вказують часовий проміжок, із якого слід починати інвентаризацію – це початок 90-х років XX століття, коли природно-заповідний фонд формувався масово, без перевірки реальної доцільності відведення земель до заповідних.

Виходячи з даних рис. 2, видається вартим уваги при здійсненні інвентаризації переглянути доцільність заповідання дрібних за площею об'єктів, які не відіграють екологістабілізуючої функції, проте збільшують організаційно-документальне навантаження на відповідні служби.

Список літератури

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III за станом на 5 квітня 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц.

джерело : сайт Верховної Ради України – [zakon.rada.gov.ua.](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page2) – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page2>

2. Ковальчук І. П. Природно-заповідна мережа Волинської області: параметри сучасного стану, показники динаміки, картографічні моделі / І. П. Ковальчук, В. О. Фесюк, Т. С. Павловська, О. В. Рудик // Часопис картографії : зб. наук. праць. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. – С. 64–78.

3. Природно-заповідний фонд Волинської області (Огляд територій і об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі районів) / упоряд. : М. Химин та ін. – Луцьк : Ініціал, 1999. – 48 с.

4. Про природно-заповідний фонд України : закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-XII за станом на 26 квітня 2014 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. джерело : сайт ВР України : [zakon.rada.gov.ua.](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12) – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>

5. Система природоохоронних територій [Електронний ресурс] / Міністерство екології та природних ресурсів України. – Офіц. джерело : сайт Мінприроди України : [menr.gov.ua.](http://pzf.menr.gov.ua) – Режим доступу : <http://pzf.menr.gov.ua>

6. Химин М. В. Сучасний стан природно-заповідного фонду Волинської та Рівненської областей / М. В. Химин // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк : Вежа, 2007. – № 11 (ч. II). – С. 47–55.

Проанализирована динамика возрастания количества объектов природно-заповедного фонда Волынской области и их площади за период 1972–2015 гг. Рассмотрена структура фонда заповедных территорий за основными категориями защитности и типами. Приведены результаты картографического анализа природно-заповедного фонда, на основании которого установлены факты размещения одних объектов в территориальных границах других. Это свидетельствует о недостоверности значения процента заповедности области, который вычисляется механическим суммированием учетных площадей. Сделан вывод о рациональности инвентаризации земель природно-заповедного фонда Волынской области на основании картографического принципа.

Заказник, заповідник, категорія захищеності, національний природний парк, природно-заповідний фонд.

The article analyzes the dynamics of increasing the number of objects of natural reserve fund of Volyn region and its areas for the period 1972–2015. The structure of the fund of protected areas for the major categories of protection and types are considered. The results of cartographic analysis of natural reserve fund are presented, on the basis of which are established the facts of placing some objects in the territorial boundaries of others. This provides evidence of the unreliability of the percentage value of protected landscape area, which is calculated by mechanical summing of registered areas. It concludes on the rationality of the land inventory of natural reserve fund of Volyn region on the basis of cartographic principles.

Reserve, nature reserve, category of protection, national nature park, nature reserve fund.